

Література:

1. Łoziński B. Krwawiąca rana. *Gość Niedzielny*. 2023. Nr 27. 9 lipca. S. 22.
2. Osadczy W. Genocidium Atrox: bestialstwo w imię narodu. *Mysł Polska*. 2023. Nr 19–20. 7–14 maja. S. 10.
3. Pawłyszyn A. Jak dziś rozmawiać o tej rzezi: 79. Rocznica zbrodni wołyńskiej / Rozmowa Paweł Smoleński. *Ale Historia: tygodnik historyczny*. 2022. Nr 77. 9 lipca. S. 2–4.
4. Kornat P. Prawda o Wołyniu leży w interesie Polski i Ukrainy. URL: <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-marek-kornat-prawda-o-woyniu-lezy-w-interesie-polski-i-ukrainy/>
5. Калішук О. Українсько-польські взаємини в роки Другої світової війни: інтерпретації минулого в умовах зміни геополітичних реалій. *Український історичний журнал*. 2023. Ч. 4. С. 98–112.
6. Професор Внук: В умовах війни складніше говорити про Волинь, бо сьогодні це українці є жертвою. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7866/Artykul>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-23>

ПАМ'ЯТНИКИ У МІСТІ ЯК МЕХАНІЗМИ ПЕРЕДАЧІ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Karlina O. M.

*PhD in History, Associate Professor.
Associate Professor at the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
Lutsk, Ukraine*

Пам'ятники – це особливий культурний феномен, що відіграє роль одного з найважливіших механізмів передачі соціально-історичної пам'яті як ціннісно-сміслової системи. При цьому вони також забезпечують формування соціально-історичної пам'яті – одного із різновидів соціальної пам'яті, «яка стосується пам'яті соціуму відносно його історії» [2, с. 61].

Пам'ятники виконують певні функції, аналіз яких дає можливість зрозуміти зміни, що відбулися при їх створенні та сприйнятті в останні десятиліття. Перш за все необхідно виділити функцію забезпечення часового зв'язку. Пам'ятники є матеріальним показником того, що люди в різні епохи керуються певними ідеалами, морально-естетичними

орієнтирами, цінність яких важлива для забезпечення спадкоємності поколінь. З їхньою допомогою досягається бажана стабільність духовної культури країни, соціальної групи, людей, які проживають в тому чи іншому населеному пункті. Тому пам'ятники завжди пов'язані з історією функціонування та розвитку конкретних громад, народів, територій протягом тривалого часу.

При зверненні до конкретного пам'ятника відразу виникає питання, яку епоху, події, людей він представляє. Без пошуку відповіді на це питання пам'ятник перестає виконувати свою основну місію, пов'язану з вказівкою на те явище минулого, цінність якого не повинна зменшуватися з часом. Він орієнтує індивідів, що його сприймають, на ознайомлення з почуттями і думками, які визначали свідомість і поведінку людей в той час, коли він був встановлений. Якщо цей особливий духовний зв'язок між різними поколіннями не виникає, то сенс того чи іншого пам'ятника залишається нерозкритим. Цим пояснюється потреба пояснення екскурсводами або місцевими жителями тих подій, тих людей, на честь яких встановлено той чи інший пам'ятник [1, с. 193–214]. При цьому проходить передача соціального досвіду спільноти, чії цінності він виявляє, тим, хто знайомиться з ним, з історією його створення.

Однією з найважливіших особливостей самого процесу сприйняття пам'ятника є виникнення не раціонального, а чуттєво-емоційного ставлення до нього. Воно формується як шляхом розкриття переживань людей, що його спорудили, так і його певними естетичними характеристиками. Практично будь-який пам'ятник є витвором мистецтва, навіть якщо він не має високої художньої вартості. Більшою чи меншою мірою він виконує естетичну функцію прикраси місця, де знаходиться. Створюючи пам'ятник, автор розкриває своє бачення прекрасного в образах, в його композиції. Творцями пам'ятників, як правило, є досить відомі скульптори, архітектори, перед якими поставлено завдання художніми засобами донести до глядача (споживача/глядача) духовні переживання людей, які прагнуть за допомогою цього художнього твору передати своє бачення епохи [4, с. 63].

В естетиці пам'ятника можуть виникати певні протиріччя: художні достоїнства справляють сильніший вплив, ніж сама ідея пам'ятника, або, навпаки. Тому проблема гармонійного поєднання естетичних функцій пам'ятника з його ідеєю завжди є однією з найважливіших при створенні будь-якого пам'ятника. Якість її вирішення багато в чому залежить від передачі пам'яті як про соціальні процеси, що відбуваються в певну епоху, так і про естетичні ідеї, що панували в цей період.

Пам'ятник, як показує історичний аналіз, найчастіше увічнював великі події в житті народу, а також тих людей, які їх створювали.

При його створенні вирішувалося завдання демонстрації сучасникам і нащадкам явища, яким народ повинен пишатися століттями. Тому пам'ятник розташовується у місці, де можна зібрати значну чисельність людей. Таку можливість надають лише міський майдан, де знаходяться важливі адміністративні будівлі та місця для торгівлі

Пам'ятники маркують простір міста, створюючи та змінюючи його символічний ландшафт. Сислове навантаження, яке вони мають, видозмінюється через призму його сприйняття містянами. При цьому важливою умовою прийняття/неприйняття пам'ятників є контекстуальна основа, а саме місто як соціальний простір для функціонування та розвитку великих спільнот у трудовій, соціальній та дозвіллевій діяльності.

Спільнота містян, до складу якої входять представники різних соціальних груп (демографічних, професійних, релігійних тощо), у процесі повсякденного життя поміщає їх у простір міста, регулюючи їхню життєдіяльність та перетворюючи місто на змістовний простір. Таким чином, місто стає символічним простором (пам'ятники, храми, житла тощо), оскільки окремі особи заповнюють певні смислові моменти своєю конкретною символікою. Тому виділяється ідеологічна функція багатьох пам'ятників минулого, розташованих найчастіше в центрі міста і присвячених правителям, полководцям, діячам культури й науки. Сучасникам і нащадкам подаються яскраві образи тих, хто своїм життям продемонстрував здатність народу здійснювати великі справи. Завдяки значним досягненням у минулому забезпечується велич у майбутньому.

Сприйняття пам'ятника має викликати захоплення діяннями тих, хто прославляв етнос, цю територію, місто. Шляхом формування цих позитивних емоційних переживань пам'ятник виконує роль передачі особливої соціально-історичної пам'яті – пам'яті про славу, величі, успіхи. Одним із способів досягнення такого результату в минулому було те, що пам'ятник найчастіше ставився на високому постаменті, а фігури тих, кому він був присвячений, мали чималі розміри. Так створювався ефект фізичного відчуття значимості образу, оскільки його розміри були більшими від параметрів звичайної людини. Дивлячись знизу вгору, люди підсвідомо відчували містичне благоговіння перед людиною, чію форму вони бачили.

У певному сенсі можна виділити приховану релігійну складову пам'яток, які відповідають класичним канонам. Вони повинні діяти на органи чуття людини так само, як обличчя Бога і святих. Бажано, щоб образ, зображений на пам'ятнику, сприймався як носій ідеалу, досконалого, до якого повинен прагнути кожен індивід, незалежно від часу, в якому він живе. Тому можна виділити ще одну функцію пам'ятника –

вираження вічних цінностей. Він, утверджуючи у свідомості ті ідеали, які виникли в конкретну епоху в певній соціальній групі, набуває позачасового характеру. Споглядаючи такий пам'ятник, особа уявляє собі життя попередніх поколінь. Минуле, представлене в пам'ятнику, починає визначати теперішнє й майбутнє.

Для реалізації завдання передачі соціально-історичної пам'яті проводяться заходи по збереженню пам'ятників, створених десятиліття тому. Коли робляться спроби звільнитися від якихось ідеологічних конструкцій минулого, активно руйнуються пам'ятники, що нагадують про нього. Це свідчить про те, що вони сприймаються в першу чергу не як твори мистецтва, а як матеріальні носії культури, від якої хочуть якнайшвидше позбутися [3].

Пам'ятник не виконує завдання однозначного програмування людської свідомості та поведінки. На рівні свідомості і підсвідомості індивід завжди виділяє те, що справляє на нього найбільше враження, викликаючи позитивні емоції і почуття. Механізм передачі соціально-історичної пам'яті з допомогою пам'ятників полягає в тому, що проходить акцентування на тих цінностях, якими керувалася та чи інша соціальна група в процесі її історичного розвитку. При цьому однією з важливих функцій пам'ятників є здатність розкривати унікальні явища й події, показувати видатних людей, що походять з цієї місцевості, в якій вони знаходяться. Так забезпечується збереження того індивідуального, що існує в соціальній пам'яті конкретних соціальних груп. Тому сприйняття пам'ятників місцевими жителями і приїжджими, туристами, завжди різне. Наприклад, міські жителі можуть відчувати своєрідний генетичний зв'язок з тими, хто створив його для увічнення певних ідеалів і передача їх нащадкам. Ті, хто приїжджає з інших місць, в першу чергу сприймають пам'ятники як матеріальне відображення культури якоїсь групи людей, значимість якої складно відразу розпізнати. Потрібно знати історію етносу, зміст його національної гордості, щоб зрозуміти значення того чи іншого пам'ятника. Для того щоб пережити ті ж почуття, які мають люди, що постійно з ним взаємодіють, необхідно набути особистий досвід його сприйняття.

Отже, соціально-історична пам'ять, яка відтворена в пам'ятнику, багата за своїм змістом. Вона наповнена знаннями про цінності певних спільнот, індивідуальним досвідом їх сприйняття та переживаннями різних життєвих ситуацій; містить розуміння присвяти пам'ятника тому, що сталося в далекому чи недалекому минулому. При цьому зберігаються певні враження про перше сприйняття пам'ятника, значущі події суспільного та приватного життя, що відбувалися навколо нього. Виникає особливий соціальний зв'язок «Я і пам'ятник»,

який є основним фактором, що визначає цінність того чи іншого пам'ятника для особистості і вплив на ставлення до нього.

Література:

1. Набок С. Пам'ятник як маркер: особливості функціонування в публічному просторі в контексті політики декомунізації у Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Ф. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3–4 (95–96). С. 193–214.
2. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г. Система соціально-історичної пам'яті та мнемологічна культура суспільства. *Український соціум*. 2013. № 4(47). С. 61–69.
3. Хмельовська О. У країнах Східної Європи радянські пам'ятники перефарбовують, розбивають та офіційно демонтують. URL: <https://tyzhden.ua>
4. Hołda R. Pomniki w mieście- Pogranicza pamięci i historii. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*. 2013. T. 13. S. 63. S. 57–72.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-24>

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ. У ЗБЕРЕЖЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917–1921 РОКІВ

Сидоренко А. О.

*лаборант кафедри історії світового українства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Національно-визвольні змагання 1917–1921 років стали відправною точкою для поновлення боротьби за українську державність у ХХ столітті. Попри те, що вони завершилися поразкою, увесь період 1920–1930-х років українські політики, військові, вчені, громадські діячі, що вимушено стали емігрантами, не полишали планів стосовно продовження цієї боротьби. У даному контексті дуже важливим було також збереження історичної пам'яті про добу Національно-визвольних змагань. Показово, що поруч із політиками та вченими великий внесок у цей процес здійснили представники української військової еміграції – передусім ті, що на 1920–1921 роки належали до Армії УНР.